

Т.О. БУТЕНКО, к.е.н.,

ДВНЗ „Донецкий национальный технический университет”

МІЖНАРОДНА ІНТЕГРАЦІЯ РЕГІОНІВ ЯК НАСЛІДОК ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

За часів економічного зростання відкритість української економіки в системі світових господарських зв'язків знайшла своє втілення у збільшенні частки експорту у валовому продукті багатьох регіонів країни, розширенні зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Експортна стратегія промислових регіонів дозволила підтримувати прискорені темпи економічного зростання протягом майже 10 років. Все це є певними кроками включення регіонів України в процеси міжнародної інтеграції.

В той же час, активна участь регіонів у зовнішньоекономічній діяльності має й негативний аспект. Так, відбулося стрімке захоплення вітчизняного споживчого ринку імпортованими товарами, збільшилася диференціація регіонів за рівнем доходів на душу населення та іншими параметрам рівня життя. Фінансове становище експортно-орієнтованих регіонів потрапило в залежність від кон'юнктури світового ринку сировинних товарів і торговельних зв'язків із закордонними партнерами.

Неоднозначність впливу міжнародних інтеграційних процесів на господарства окремих регіонів, а також послаблення міжрегіональних зв'язків на національному рівні зумовили необхідність розв'язання наукової проблеми щодо теоретичного та аналітичного обґрунтування співвідношення між процесами зовнішньої інтеграції і внутрішньої дезінтеграції економічного простору України.

Дослідженню участі регіонів у процесах міжнародної інтеграції присвячено достатню кількість наукових робіт як вітчизняних, так і закордонних вчених. Серед останніх публікацій з цієї проблематики слід відзначити роботи А.М.Лібмана. Так, в монографії [1] проведено науковий аналіз різних підходів до здійснення корпоративної інтеграції між країнами СНД. Автори розглянули співвідношення формальної та корпоративної (неформальної) типів інтеграції, провели історичний та регіональний огляд різних підходів до інтеграції, а також проаналізували можливості їх застосування на пострадянському просторі. Особливої уваги приділено інвестиційній експансії як найпоширенішому типу інтеграції в країнах СНД. Крім того науковці узагальнили й інші типи

корпоративної інтеграції, як от виробничо-наукова кооперація, міжнародні стратегічні альянси, трудова міграція й економічний взаємозв'язок регіонів.

Інший російський науковець О.В.Черковець в роботі [2] дослідив місце і роль національної економіки у міждержавній економічній інтеграції. Автор обґрунтував ключові відмінності економічної інтеграції від глобалізації, а також можливі механізми інтеграції для країн СНД.

Українські дослідники П.О.Нікіфоров та Н.А.Чемісова в роботі [3] дослідили теоретичний зміст економічних категорій „інтеграція” і „дезінтеграція”, визначили їхній вплив на темп і характер економічного зростання, визначили специфічні риси інтеграції, дослідили її організаційно-правові форми і виявили їх специфіку, проаналізували ефекти від інтеграції, а також методологічні засади інтеграційної стратегії України.

В роботі В.П.Нагірної [4] доведено, що євроінтеграція є джерелом резервів економічного розвитку регіонів України. В цьому контексті автор обґрунтувала кореляцію відкритості економіки регіонів із основними економічними показниками, а також обґрунтувала такі принципи та напрямки удосконалення регіонального розвитку України в контексті євроінтеграції: посилення повноважень регіонів у їх господарчій діяльності; ефективно використання конкурентних переваг територій регіонів; стимулювання їх інвестиційної привабливості; реформування структури регіонального виробництва; визначення пріоритетів економічних переваг з урахуванням досвіду і стандартів Європейського Союзу; розвиток прикордонного співробітництва; ефективно використання транзитного потенціалу регіонів.

Проте в науковій літературі недостатньо уваги приділено дослідженню взаємного впливу міжрегіональних та зовнішньоекономічних зв'язків регіону.

З огляду на все вище означене метою даної роботи є обґрунтування зв'язку між процесами інтеграції регіонів у світову економіку та дезінтеграції міжрегіональних зв'язків шляхом

© Т.О. Бутенко, 2009

узагальнення відповідних теоретичних концепцій і аналізу зовнішньої торгівлі регіонів України, що дозволить більш обґрунтовано підходити до розробки регіональної політики у сферах міжнародних економічних відносин та міжрегіонального співробітництва.

Досягнення встановленої мети перш за все потребує теоретичного дослідження поняття „інтеграція” в контексті виявленої проблематики.

Сутність інтеграції як загальнонаукового поняття полягає у зростанні комплексності та системності зв'язків між економічними системами. Механізм інтеграції фактично означає поєднання частин у певну цілісність. Інтеграція як процес являє собою упорядковану взаємодію між системами, їх взаємний обмін відношеннями автономії та залежності в певних просторово-часових проміжках.

Згідно із теорією систем, інтегративність є загальною властивістю системи. Її сутність полягає у тому, що являючи собою упорядковану та взаємопов'язану сукупність елементів та компонентів, система має певні характеристики, які за своєю сутністю є дещо більшими, ніж механічна сума характеристик окремих часток. Тобто інтеграція, перш за все, проявляється у створенні синергетичного ефекту від об'єднання окремих системних структур.

В цій роботі суб'єктами інтеграції виступають регіони. Результати аналізу наукових підходів до розуміння сутності регіону в контексті міжнародної інтеграції дають можливість визначити головні типи регіональної інтеграції.

1) Геополітичний підхід до визначення регіону визначає останній як групу сусідніх країн, близьких за національним складом і культурою мешканців або однотипних за суспільно-політичним устроєм. Тут регіональна міжнародна інтеграція приймає формальний характер, оскільки її основою є домовленості між країнами. Формальна інтеграція полягає у політичних рішеннях, правових нормах, які спрямовані на управління господарськими процесами, на подолання їх негативних наслідків та на підсилення позитивних. Основними видами формальних інтеграційних об'єднань є такі, що відомі з теорії міжнародної інтеграції [5, с. 21-56], а саме: вільна торговельна зона, митний союз, спільний ринок, економічний союз та повна економічна інтеграція.

2) Політико-правовий підхід до визначення регіону розуміє під цим поняттям адмі-

ністративно-територіальне утворення визначеної субнаціональної одиниці. Оскільки адміністративно-територіальні одиниці зазвичай не наділені повноваженнями щодо утворення формальних інтеграційних об'єднань, то основною формою міжнародної інтеграції в цьому випадку стають зовнішньоекономічні зв'язки як регіону на рівні органів місцевої влади та самоврядування, так і окремих суб'єктів господарювання. Такий тип інтеграції є неформальним, оскільки не передбачає політичних рішень на рівні національних органів влади.

Очевидно, що формальний і неформальний типи міжнародної інтеграції пов'язані, адже рішення у межах формальних інтеграційних процесів ухвалюються з урахуванням інтересів учасників зовнішньоекономічних відносин, спрямовуються на заохочення та підтримку окремих їх форм. Тому, як зазначають О.К.Попов та В.І.Юртаєв [6, с.18-20], основні економічні процеси розвитку міжнародної діяльності регіонів визначаються поведінкою окремих комерційних підприємств, основною ціллю зовнішньоекономічної діяльності яких є, як відомо, отримання максимального прибутку в іноземній валюті, а також наступне вивезення капіталу за кордон. В такому випадку отримання стійкого позитивного ефекту від інтеграції для суспільства неможливо через конфлікт суспільних та особистих інтересів в цій сфері економічної діяльності. Отже, слід погодитися із таким висновком науковців [6, с.20]: „активізація процесів інтеграції не може бути зведена тільки до механізмів усунення перепон для ефективної взаємодії комерційних підприємств. Інтеграційна політика має бути спрямована, перш за все, на гармонізацію інтересів комерційних підприємств із суспільними інтересами. Більше того, вона потребує розробки таких механізмів, які підпорядкували б інтереси комерційних підприємств загальнонаціональним”.

Отже, в даній роботі процес інтеграції фактично розглядається як формування системи економічних відносин шляхом об'єднання субнаціональних одиниць. З огляду на це основною рушійною силою міжнародної інтеграції регіонів слід визнати наявність у них спільних цілей та необхідність задоволення власних інтересів протягом дії таких цілей.

Зворотною стороною інтеграційних процесів є дезінтеграція. Як зазначає О.Г.Гранберг [7, с. 613], дезінтеграція – це ослаблення міжрегіональних економічних зв'язків через посилення замкненості регіонів або ж через збіль-

шення ролі зовнішньоекономічних зв'язків, які замінюють міжрегіональні зв'язки всередині країни. Науковець також наводить специфіку розвитку зовнішньоекономічних зв'язків регіонів в залежності від їх належності до групи периферійних (прикордонних) чи внутрішніх регіонів. Перша група завдяки географічному положенню має перевагу у зовнішньоекономічній діяльності із своїми закордонними сусідами, особливо в сфері торгівлі. Проте вигідне положення може супроводжуватись згортанням зв'язків із внутрішніми регіонами. Що стосується групи внутрішніх регіонів, то тут вплив зовнішньоекономічних зв'язків залежить від експортного потенціалу, інвестиційного клімату та місткості закордонних цільових ринків.

Таким чином, взаємозв'язок між поняттями інтеграції та дезінтеграції в контексті встановленої мети перш за все проявляється у їх діалектичній єдності. Так, розвиток зовнішньоекономічної діяльності регіону передбачає отримання певних вигод. Теоретично, якщо в середині країни на достатньому рівні розвинені міжрегіональні зв'язки, то ефект від міжнародної інтеграції буде поширюватися і в інших територіальних компонентах національної економічної системи. Проте, гадається, що у випадку наявності структурних диспропорцій за видами економічної діяльності, значної диференціації регіонів за рівнем розвитку, відсутності виробничих зв'язків між регіонами і, що найбільш головне, переважання приватних економічних інтересів над суспільними, міжнародні інтеграційні процеси можуть призвести до ще більшого відокремлення регіональної економічної системи та спровокувати подальше розгортання дезінтеграційних процесів. Тому важливим елементом дослідження співвідношення міжнародної інтеграції регіонів та міжрегіональної дезінтеграції є оцінка міри участі регіонів України у міжнародних інтеграційних процесах і зумовлених ними дезінтеграційних тенденцій.

Найбільш розповсюдженим індикатором інтеграції економічної системи у світову економіку є її відкритість. Для регіону її можна розрахувати як відношення зовнішньоторговельного обороту до валового регіонального продукту. Проте для розуміння взаємозв'язку міжнародної інтеграції регіонів та внутрішньої дезінтеграції можна модифікувати показник відкритості таким чином. Як відомо, система національних рахунків передбачає три основних способи оцінки кінцевого результату еко-

номічної діяльності на макрорівні – валового внутрішнього продукту, а саме: виробничий метод, за доходами та за витратами. Останній метод полягає в тому, що валовий внутрішній продукт дорівнює сумі кінцевого невиробничого споживання, капітальних вкладень (виробничого споживання) та чистого експорту (експорт за мінусом імпорту). У валовому регіональному продукті можна виокремити ще один компонент – сальдо міжрегіонального вивозу-ввозу. Отже, аналіз структури валового внутрішнього продукту за витратами виявляється простим і в той же час інформативним інструментом дослідження основних тенденцій у зовнішньоекономічних та взаємних зв'язках адміністративно-територіальних одиниць.

В контексті вище визначеного пропонується в якості показника інтеграції економіки регіону у міжнародні економічні зв'язки використовувати експортну квоту – відношення експорту до валового регіонального продукту. Економічний зміст цього співвідношення полягає у виявленні того, яка частку ресурсів окремого регіону залучено до процесів міжнародного поділу праці. Експортна квота має подвійний зміст: з одного боку, вона свідчить про залежність виробництва в регіоні від зовнішніх ринків, а з іншого – про можливість виробляти певну кількість товарів для продажу на зовнішніх ринках. Результати розрахунків експортної квоти для українських адміністративних регіонів наведено на рис. 1.

В цілому по Україні за 2005-2007 рр. близько 43% валового регіонального продукту забезпечувалося за рахунок експорту товарів та послуг. Цей показник мав тенденцію до зниження: у 2006 р. він впав на 4%, а у 2007 р. – на 1,7%. За даними, що наведено на рис. 1 виходить, що за 2005-2007 рр. найбільша залежність економічної діяльності від кон'юнктури світових ринків спостерігалась у Дніпропетровській (71%), Донецькій (66%), Запорізькій (68%) та Луганській (61%) областях. Саме ці області спеціалізуються на добувній промисловості та первинній обробці сировини. При цьому виробництва в цих видах економічної діяльності мають технологічний рівень, що втратив свої прогресовизначальні функції.

Слід також відзначити, що в середньому від 48% до 32% валового регіонального продукту забезпечено за рахунок експортної діяльності в Сумській, Одеській, Івано-Франківській, Полтавській, Закарпатській, Миколаївській областях та у м. Києві. За виключенням м. Києва, який можна охарактеризувати як ре-

гіон високотехнічної спеціалізації, усі вказані області спеціалізуються на середньотехнічних видах промислової діяльності (різні галузі машинобудування і металообробки, електротехнічна промисловість, органічна хімія тощо). Інші області мають експортну квоту не вищу за 25% від валового регіонального продукту.

Інший показник інтеграції в даній роботі пропонується розраховувати як частку імпорту у внутрішньому кінцевому та виробничому споживанні. Для його розрахунку валову додану вартість треба скоригувати на величину чистого експорту. Модифікована імпортна квота таким чином характеризує, яка частка внутрішнього споживання забезпечується за рахунок іноземних товарів та послуг. Правомірність використання саме цього показника ґрунтується на такому припущенні. Оскільки імпортна квота характеризує залежність економічної системи від закупівлі товарів та послуг за кордоном, то з її зростанням ступінь міжрегіонального обміну в середині країни скорочується, відтворювальні процеси стають менш взаємозалежними, а регіональні господарські системи – відокремленими. Результати розрахунків імпоротної квоти для українських адміністративних регіонів наведено на рис. 2.

В середньому по Україні за 2005-2007 рр. більше 41% внутрішнього споживання забезпечувалося за рахунок імпорту товарів та послуг. Виходячи з наведених на рис.2 даних, в періоді, що досліджується, найбільша залежність економіки від ввозу закордонних товарів та послуг спостерігалась у м. Києві (61%), Запорізькій (60%) Дніпропетровській (58%), Закарпатській (55%) та Донецькій (42%) областях. Деяко нижчі показники залежності від імпорту (в границях від 40% до 30%) спостерігаються в Одеській, Київській, Волинській, Івано-Франківській, Луганській та Миколаївській областях. В усіх інших областях внутрішнє споживання забезпечується за рахунок імпорту не більше ніж на 27%.

Дослідження останніх тенденцій у зовнішній торгівлі регіонів України показало, що промислові регіони, що спеціалізуються на виробництві продукції з низьким ступенем переробки з використанням застарілих технологій, у досліджуваному періоді зберігали високий ступень міжнародної інтеграції. При цьому вказані територіальні одиниці виявилися одночасно експортноорієнтованими і залежними від імпортних поставок. В той же час більшість

областей погано залучена до міжнародного обміну товарами та послугами і, отже, факторами виробництва. Це є доказом посилення ролі зовнішньоекономічних і зменшення ролі внутрішніх національних зв'язків в економіці України. Тобто, мова йде про те, що скорочення міжрегіональних взаємодій компенсувалося розширенням зовнішньої торгівлі в промислових регіонах. Більше того, правомірно заключити, що різний ступінь інтеграції у світове господарство призводить до диференціації областей України за рівнем експортної орієнтованості, залежності від імпорту та зміни ролі зовнішніх і внутрішніх факторів у їх економічному та соціальному розвитку.

Отже, тенденції експорту вказують на те, що в економіці відповідних адміністративно-територіальних одиниць спостерігається тривалий і не виправданий перекис у пріоритетах «технологічного» і «сировинного» сценаріїв розвитку на користь останнього. Очевидно, що це призвело до концентрації головних активів й інвестицій в експортноорієнтованих галузях, де лідерство міцно утримує видобуток і первинна переробка ресурсів. Постійне зростання фізичних обсягів споживання матеріально-енергетичних ресурсів підтримується за рахунок відсутності в суб'єктів господарювання економічних мотивів їхньої економії і переробки за рахунок технологічного удосконалення. Тобто, в умовах сприятливої кон'юнктури цін на світових ринках на продукцію первинної обробки ресурсів поглиблена переробка і капітальні витрати на технологічні нововведення з метою економії ресурсів знижують рівень прибутковості підприємницької діяльності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Проте, поточна кризова ситуація на світових товарних та фінансових ринках довела, що отримання надприбутків від експорту продукції низького ступеня переробки не є гарантом стійких темпів економічного зростання та джерелом соціального розвитку. Більше того, базування внутрішнього споживання на імпорті, відсутність міжрегіональних виробничих циклів як основні чинники міжрегіональної дезінтеграції посилили негативні наслідки економічного спаду. В результаті наразі позитивні надбання багаторічного економічного процвітання практично зведені до нуля через переважання інтересів окремих суб'єктів господарювання над загальнонаціональними.

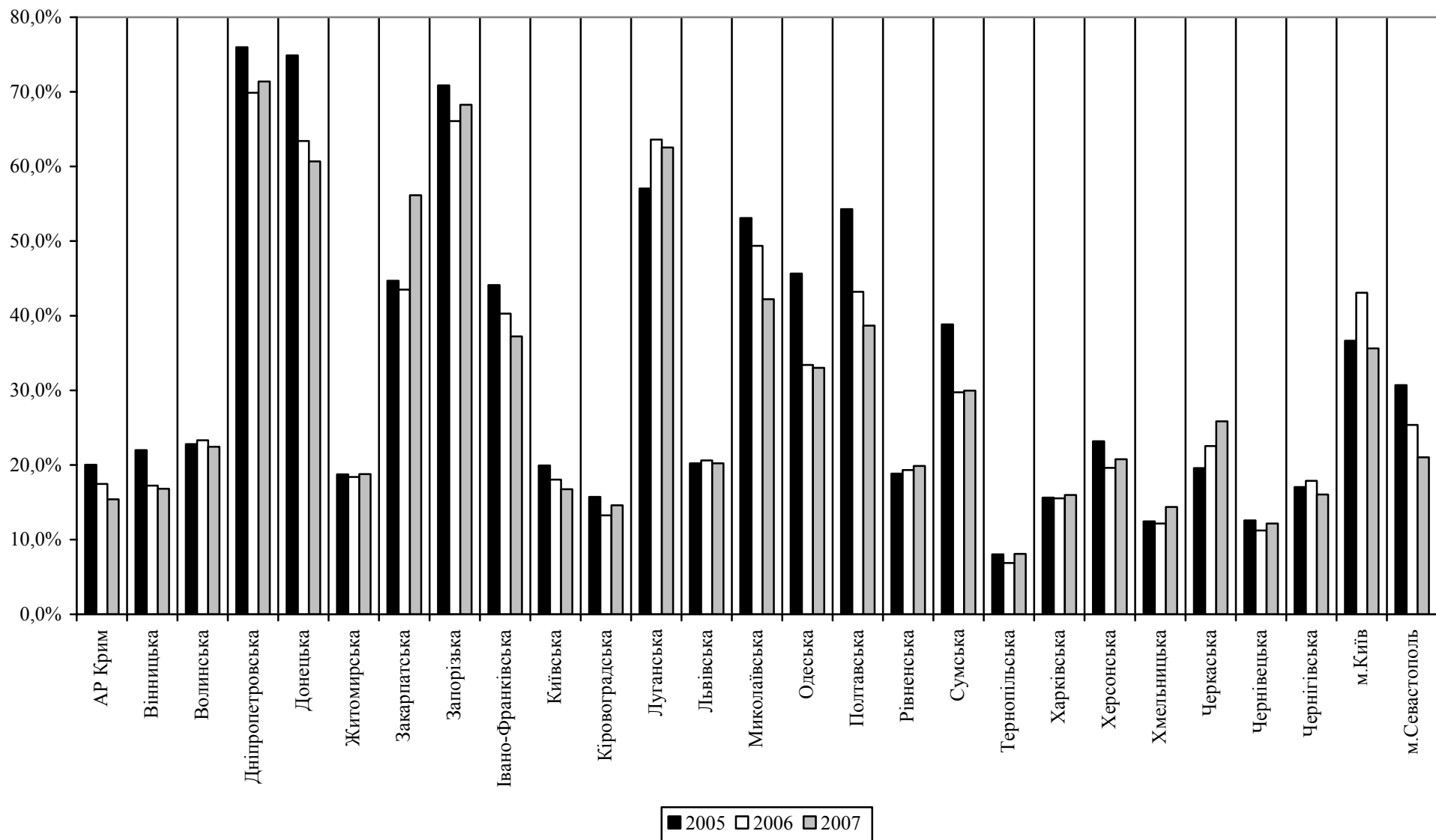

Рис.1. Відношення експорту товарів і послуг до валового регіонального продукту за регіонами України, %*

**Побудовано за даними Держкомстату України*

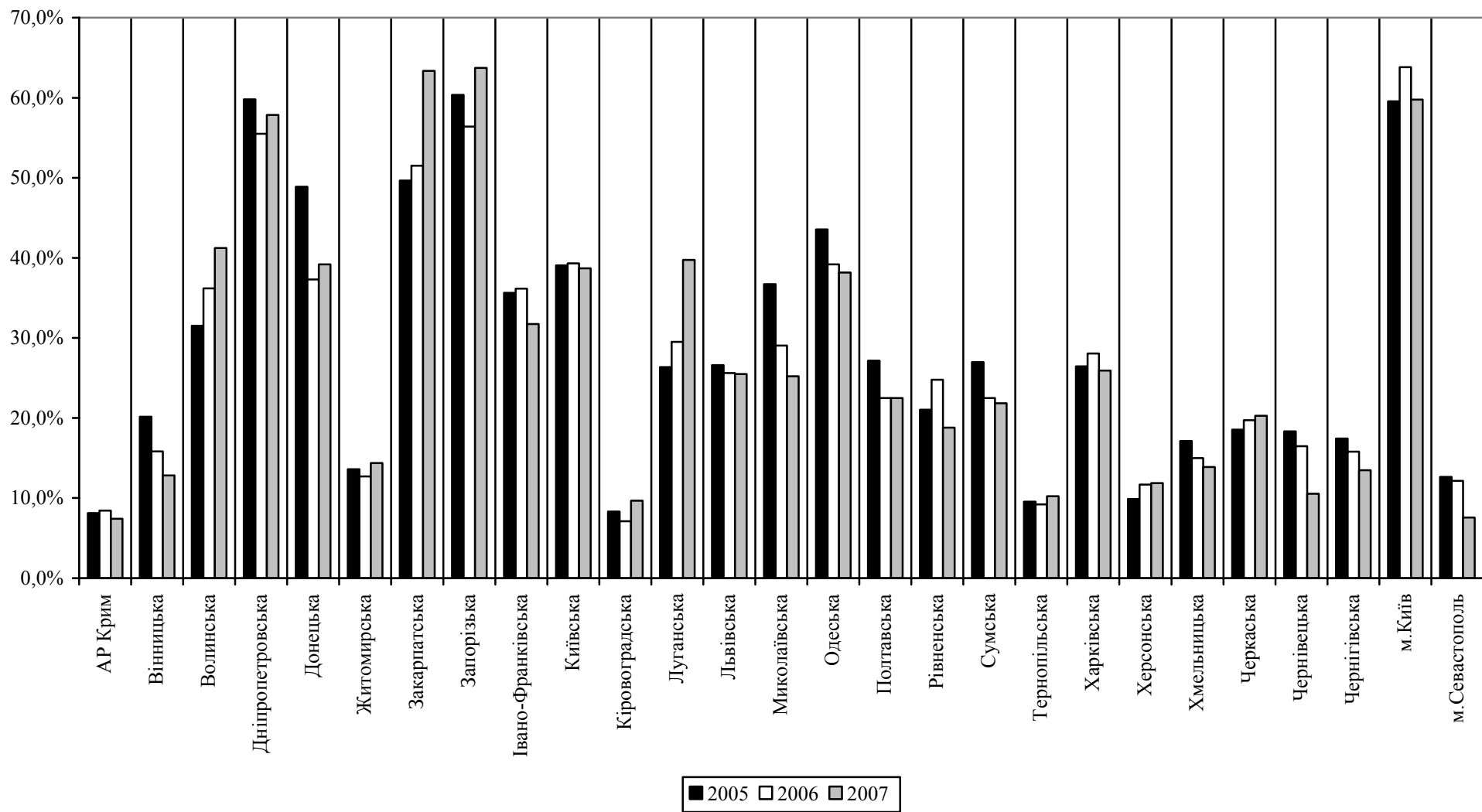

Рис.2. Відношення імпорту товарів і послуг до кінцевого споживання (невиробничого та виробничого) за регіонами України, %*
 *Побудовано за даними Держкомстату України

З огляду на все вище означене одним з головних напрямків регіональної політики в Україні слід обрати посилення міжрегіональних зв'язків через механізми взаємного товарообміну, науково-технічного співробітництва, взаємодії в сфері фінансів та кредиту, інвестиційної та інноваційної діяльності, виробничих зв'язків і кооперації, перерозподілу трудових ресурсів, використання й освоєння природних ресурсів, транспортного співробітництва.

Література

1. Хейфц Б.А., Либман А.М. Корпоративная интеграция. Альтернатива для постсоветского пространства : Монография / Б.А.Хейфц, А.М.Либман. – М. : ЛКИ, 2008.– 162 с.
2. Черковец О.В. Глобализация: экономические реалии и политические мифы : монография / О.В.Черковец. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2006.– 111 с.
3. Нікіфоров П.О., Чемісова Н.А. Соціально-економічна сутність міжнародної регіональної інтеграції та методологічні засади інтеграції

раційної стратегії України / П.О. Нікіфоров, Н.А. Чемісова // Економічна теорія. – 2006.– № 2. – С. 74-86.

4. Нагірна В.П. Регіональний розвиток України у контексті європейської інтеграції (суспільно-географічний вимір) / В.П. Нагірна // Український географічний журнал. – 2005. – № 3. – С. 24-32.

5. Balassa V.A. The theory of economic integration / V.A.Balassa.– London : R.D. Irwin, 1961.– 304 p.

6. Попов А.К., Юртаев В.И. Глобализация: битва двух парадигм / А.К.Попов, В.И.Юртаев. – М. : ИНЭС, 2000.– 48 с.

7. Гранберг А.Г. Дезинтеграция экономического пространства и поиски новой интеграции / А.Г.Гранберг // Путь в XXI век: стратегические проблемы и перспективы российской экономики.– [рук. авт. кол. Д.С.Львов].– М. : ОАО «Издательство «Экономика», 1999.– С. 613-633.

Статья поступила в редакцию 29.05.2009

**Л.В. ФАЙВИШЕНКО, к.е.н., с.н.с., доцент,
ДВНЗ „Донецкий Национальный технический университет”
НИИ”Вища школа економіки і менеджменту”**

ВИБІР РЕГІОНАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ ТНК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Міжнародна інвестиційна діяльність як невід'ємна частина ринкової економіки переживає період пошуку універсальних методів прогнозування і вибору стратегій інвестиційної діяльності прийнятних для всіх країн, суб'єктів господарювання, пошук так званої універсальної парадигми вибору зовнішньої інвестиційної політики. І ця задача поки не увінчалася успіхом. Про це говорить множинність висунутих теорій у період із середини 18 століття до наших днів – початку 21 століття. Умовно їх розділяють на класичні, неокласичні і альтернативні. Про їх конкретний зміст і роль у виборі й обґрунтуванні стратегії інвестування інвесторів і держав-реципієнтів – це тема окремого дослідження. А поки можна сказати, що незважаючи на їх розходження в обмеженнях моделювання інвестиційних процесів, усі так чи інакше використовують у свій основі теорію факторів виробництва і факторів зовнішнього середовища.

У сучасній економічній літературі існує

два принципових підходи до визначення терміна "стратегія діяльності". Одні автори розглядають його як процес формування системи довгострокових цілей і вибору шляхів їхнього досягнення; інші – тільки як "набір правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності чи як засіб для досягнення мети" [1, с. 115].

Нам бачиться більш логічним перше трактування поняття стратегії, що включає як процес формування довгострокових цілей, так і процес розробки шляхів їх реалізації. З врахуванням цих принципових положень під інвестиційною стратегією варто розуміти формування системи довгострокових цілей інвестиційної діяльності і вибір найбільш ефективних шляхів їх досягнення. Оскільки інвестиційний процес може відбуватися на макрорівні (між державами), мікрорівні (приватні компанії), то суб'єктами міжнародної інвестиційної

© Л.В. Файвішенко, 2009